

Sepelhanhen, *Branta bernicla* (L.), maantieteellisistä roduista Suomessa.

PAAVO VOIPIO

Hanhet kuuluvat niihin lintulajeihin, joilla rodunmuodostus on suhteellisen voimakasta johtuen niiden sosiaalisista tavoista, pesimisestä kolonioittain sekä poikueiden pysymisestä koossa emoineen aina talvehtimissijoilla asti. Kysymyksessä on siis varsin tyypillinen esimerkki eri populaatioiden välisiä yhteyksiä rajoittavista „sisäisistä tekijöistä“ (MAYR 1942, 1949), joiden ansiosta äärimmäisissä tapauksissa, joita esim. eräät *Branta*-suvun hanhet edustavat, jyrkästi toisistaan eroavat alalajit elävät maantieteellisesti aivan lähelläkin sekoitusvyöhykettä muodostamatta, vaikka maantieteellisiä leviämiseiteitä ei lainkaan ole. Tässä suhteessa nimenomaan Kanadan hanhi (*Branta canadensis*) on klassillisena esimerkkinä käytetty vastakohta laajalti liikkuvia lajeja käsittävälle sorsan suvulle (*Anas*), jonka lajit Kanadan hanhen levinneisyysalueen kanssa yhteensattuvalla areaalillaan ovat hyvin yhtenäisiä (MAYR 1942).

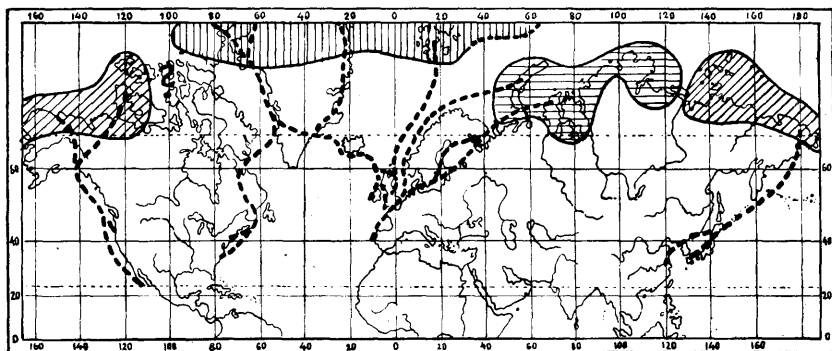
Myöskin sepelhanhi (*Branta bernicla*) nimenomaan amerikkalaisella levinneisyysalueellaan osoittaa rodunmuodostustavassaan samantapaisia piirteitä kuin sen äsken mainittu sukulainen. Sepelhanhea erotetaan sen laajalla kirkumpolaarisella levinneisyysalueella kolme maantieteellistä rotua, joista kaksi säännöllisesti esiintyy muuttoaikoina Euroopan länsiosissa. Rotujen levinneisyysalueet käyvät selville oheisesta kartasta. Karttaan on myöskin merkitty po. sepelhanhipopulaatioiden vallitsevat muuttotiet. Kuten sanotusta esityksestä selviää, Kolgujevilla, Novaja-Semljalla ja Länsi-Siperian rannikolla pesivä nimirotu *B. bernicla bernicla* (L.) talvehtii suurimmaksi osaksi Euroopan luoteis- ja länsiosien rannikoilla. Korkeimmilla leveyksillä Huippuvuorilla, (Frans Joosefin maalla?), pohjois-Grönlannissa ja Ellesmeren saarella sekä Axel Heibergin maalla asuva *B. bernicla hrota* (Müller) taas muuttaa pääasiassa Pohjois-Amerikan itärannikolle, mutta osittain myös Länsi-Euroopan rannikoille, missä se kuitenkin aina on esiintymisessään edellistä harvinaisempi (NIETHAMMER 1938). SALOMONSENIN (1950) mukaan suurin osa Brittein saarilta Islannin kautta muuttavista sepelhanhista matkaa Grönlannin sisämaan jäätikön poikki länteen ja sieltä pohjoiseen, kun taas pieni osa jatkaa Tanskan salmen ylitettyään pitkin

itärannikkoa Koillis-Grönlantiin. Huippuvuorten (ja Frans Joosefin maan?) populaatiot ilmeisesti muuttavat Norjan rannikon suunnassa. Joka tapauksessa niiden muutto käy Karhusaaren kautta (LØVENSKIOLD 1947). Lena-joen seuduilla Siperiassa nimirotu rajoittuu täältä itäänpäin Pohjois-Amerikan arktisen alueen länsiosiin ulottuvaan alalajiin *B. bernicla nigricans* (Lawrence), jonka talvehtimisalueina ovat Aasian puolella Japanin ja Pohjois-Kiinan rannikot, Uuden maailman puolella taas Pohjois-Amerikan länsirannikko aina Alakaliforniaa myöten etelässä.

Morfologisesti *hrota* ja *nigricans* edustavat rotupiirin äärimmäisiä, toisistaan poikkeavimpia muotoja. Kun *B. bernicla bernicla* on vatsapuolelta ruskeanharmaa, joka suhteellisen vähän eroaa selän harmaanruskeasta liuskeanharmaaseen vaihtelevasta väristä, *B. bernicla hrota* on vatsapuolelta suureksi osaksi valkea ja vaalean harmaanruskeiden rintahöyhenten kärjet valkeat sekä kylkihöyhenten reunukset huomattavasti leveämmät ja puhtaamman valkeat. Tästä syystä väriero selkä- ja vatsapuolen välillä on viimeksi mainitulla silmäänpistävä samoin kuin raja mustan eturinnan ja muun vatsapuolen välillä olennaisesti jyrkentyneet. Rodulla *B. bernicla nigricans* sen sijaan vatsapuoli on hyvin tumma, ruskehtavan liuskeanharmaa, jonka johdosta myös eturinnan ja muun vatsapuolen väri raja on suhteellisen heikko. Lisäksi kaulan valkeat sivutäplät yhtyvät edestä (mikä tapahtuu joskus myös meikäl. linnuilla).

Näiden silmäänpistävien eroavaisuuksien vuoksi Pohjois-Amerikan arktisten seutujen itäosien sepelhanhia on Amerikassa pidetty itsenäisenä lajina *B. nigricans* (ns. musta sepelhanhi) läntisen lajin *B. bernicla* (ns. Amerikan sepelhanhi) rinnalla (esim. CHAPMAN 1934, BAILEY 1935). RANDIN (1948) mukaan nämä ilmeisesti tapaavat toisensa keskisessä arktiksessa, mutta välimuotojen harvinaisuus viittaa hänen mielestään tiettyyn biologiseen diskontinuiteettiin po. muotojen välillä. Kysymys olisi näin ollen kahdesta „semispecies“-asteen saavuttaneesta muodosta, jotka pitkäaikaisen (jäähäytymisen) eristyneisyyden jälkeen ovat tavanneet toisensa, ilmiö, josta myös *B. canadensis* näyttää tarjoavan esimerkkejä (RAND op. c., vrt. MAYR 1942). Tässä lienee käsillä se ennenkin todettu mielenkiintoinen asiantila, että kahdesta muodosta (*nigricans* ja *hrota*), joista on vaikeata ratkaista, ovatko ne „vielä“ alalajeja vai „jo“ lajeja, kumpikin kuitenkin voidaan yhdistää kolmannen muodon (*bernicla*) kanssa yhdeksi rotupiiriksi (*Branta bernicla*).

Kuten oheisesta kartastakin voidaan nähdä, maamme kuuluu rodun *bernicla* kauttakulkualueisiin. Sen sijaan ne *B. bernicla hrota*-populaatiot, jotka muuttavat Euroopan rannikkoalueille, noudattavat läntistä reittiä, so. kulkevat — paitsi Islannin kautta — ilmeisesti

Sepelhanhirotujen levinneisyysalueet ja tärkeimmät muuttotiet.

|||| *hrota*, ≡≡≡ *bernicla*, \\\ \\\ \\\ *nigricans*

kauempana Skandinavian länsirannikon suunnassa ja suosivat Pohjanmeren alueen länsiosia (NIETHAMMER 1938, WITHERBY et al. 1948). Tästä arvattavasti johtuikin, että po. rotu on esim. Ruotsissa tavattu ainoastaan 3 kertaa (Sveriges Ornitologiska Föreningen 1949) ja Norjassakin vain 7 kertaa (LØVENSKIOLD 1947). Ensimmäinen, joka on ottanut huomioon tämän alalajin esiintymisen mahdollisuuden myös meillä, oli HORTLING (1926). Käsikirjassaan HORTLING (1929/31) mainitsee sepelanhien joukossa tavattavan eri „faasiin“ kuuluvia valkovatsaisia yksilöitä, mutta ei, onko niitä tavattu meidän maassamme. Näin ollen yleiseksi käsitykseksi on jäänyt, että maassamme esiintyisi yksinomaan vain nominaattimuoto *B. bernicla bernicla*.

Asian tarkistamiseksi tutkin Helsingin Yliopiston eläintieteellisen museon 22 konservoitua nahkaa ja 12 täytettyä lintua käsittävän suomalaisen sepelanhianeiston. Näiden joukossa totesin 2 vaaleavatsaista koirasyksilöä, joista toinen on täytettynä, toinen konservoituna nahkana. Näiden muista kokoelman sepelanhista silmään pistävästi eroavien yksilöiden ominaisuudet ovat täysin sopusoinnussa *hrota*-rodusta esitettyjen tuntomerkkien kanssa. Määrittystä on omiaan vahvistamaan museon kokoelmiin sisältyvä L. Munsterhjelm'in kesäkuussa v. 1910 Huippuvuorilta (Prince Charles Foreland) kokoama 11 yksilöä (7 ♂, 4 ♀) käsittävä sepelanhianeisto. Huippuvuorten sepelanhien on kiistattomasti todettu kuuluvan vaaleavatsaisia yksilöitä käsittävään rotuun (alalajiin) *hrota*. Po. kokoelma on kokonaisuudessaan vaaleata muotoa ja sen tummim-

matkin yksilöt ovat tuntuvasti vaaleampia kuin vaaleimmat meillä saadut tummavatsaiset *berniclat*. Sanotut kaksi vaaleavatsaista *hrota*-yksilöä puolestaan ovat vaaleampia kuin Huippuvuorilta tuodut tummimmat yksilöt, mutta tummempia kuin sieltä saadut vaaleimmat linnut. Niiden löytöpaikat ja ajat ovat esitteissä olevien merkintöjen mukaan seuraavat:

N:o 993 Helsingfors —/VI 1848
 „ 11340 Esbo, Löfö 2/XI 1935

Vaikka lieneekin edellä mainittujen muuttoa koskevien kokemusten perusteella mahdollista, että *hrota*-rotu esiintyy maassamme vain satunnaisesti, on kuitenkin syytä pitää silmällä varsinkin pohjoisesta päin pitkin Pohjanlahtea tulevia parvia. Yhteisillä kauttakulkualueillaan rodut *bernicla* ja *hrota* pysyvät eri parvissa (NIETHAMMER 1938), joten suotuisissa olosuhteissa myös kentällä suhteellisen hyvin nimirodusta värityksen puolesta eroavat *hrota*-yksilöt (EDELSTAM 1950) mahdollisina pikkuparvina esiintyessään voidaan erottaa *berniclan* joukosta. Tällä tavoin saataisiin selvyys siitä, sisältyykö pitkin Pohjanlahtea luultavastikin enemmän tai vähemmän säännöllisesti muuttaviin sepelhanhiparviin aineksia myös niistä Jäämeren rannikolle saapuvista populaatioista, jotka mahdollisesti muuttavat osittain myös poikki Lapin Pohjanlahdelle (vrt. HORTLING 1927/28) ja joihin koillista alkuperää (rotu *bernicla*) olevien sepelanhien lisäksi voi liittyä myös Huippuvuorilta (ja Frans Joosefin maalta?) käsin etelään siirtyviä muuttajia.

Kirjallisuutta: BAILEY, F. M., 1935, Handbook of birds of the Western United States. Boston & New York. — CHAPMAN, F. M., 1934, Handbook of birds of eastern North America. New York & London. — EDELSTAM, C., 1950, Om fältbestämning av fågelraser. Vår Fågelvärld 9: 93—105. — HORTLING, I., 1926, Skandinavialaiset linturodut. Ornis Fennica 3: 106—112. — 1927—28, Inwieweit wird Finnland von (hoch) nordischen Wandervögeln durchquert? Ibid. 4: 104—113; 5: 4—10. — 1929—31, Ornitologisk handbok. Helsingfors. — LÖVENSKIÖLD, H. L., 1947, Håndbok over Norges fugler. Oslo. — MAYR, E., 1942, Systematics and the origin of species. New York. — 1949, Speciation and systematics. Genetics, Paleontology & Evolution. Ed. by JEPSEN, MAYR & SIMPSON. Princeton. — NIETHAMMER, G., 1938, Handbuch der deutschen Vogelkunde. II. Berlin. — RAND, A. L., 1948, Glaciation, an isolating factor in speciation. Evolution 2: 314—321. — SALOMONSEN, F. and GITZ-JOHANSEN, 1950, Grønlands Fugle. The birds of Greenland. I. København. — Sveriges Ornitologiska Föreningen, 1949, Förteckning över Sveriges fåglar. Stockholm. — WITHERBY, H. F. et al., 1948, The handbook of British birds. III. London.

Summary: On the geographical races of the brent goose (*Branta bernicla*) in Finland. (By Paavo Voipio, Zoological Museum of Helsinki University). — In the brent goose collection of the Zoological Museum of Helsinki University, containing 22 skins and 12 stuffed birds, the author has found two specimens which undoubtedly belong to the pale-breasted form *Branta bernicla hrota* (Müller). This subspecies has not been known to occur in Finland before. Both specimens (adult males) were caught on the south coast: one on —/VI 1848 in the neighbourhood of Helsinki and the other on 2/XI 1935 on the island of Löfö in Espoo commune.

The comparison of the specimens in question with the material (11 specimens) collected by L. Munsterhjelm in Spitzbergen in June 1910 and containing only specimens of *B. bernicla hrota* shows that they are paler on the belly than the darkest specimens from Spitzbergen but darker than the palest of them.

The ranges of the subspecies and the main migration routes are represented in the map on p. 75. The possibility of the occurrence of the race *hrota* especially among the brent geese migrating along the Gulf of Bothnia and in part perhaps coming directly from the Arctic Sea through Lapland is discussed. Since this pale form is recognizable in the field, its occurrence should be watched for during migration periods.

Tiedonantoja - Meddelanden - Short notes.

Steglitsan, *Carduelis carduelis* (L.), häckat i Oravais 1949. I somras meddelade mig flere personer att de iakttagit en för dem obekant fågelart, som enligt den beskrivning de givit varit steglitsan. Den tidigaste uppgiften hänför sig till omkr. 2 juli, då 1 ex. sågs i landsvägsdiket ej långt från Kullas backen i kyrkbyn. Den 15 juli erhöll jag ett meddelande av en person att denne såväl nämnda dag som flere föregående dagar observerat dels en, dels ett par synnerligen vackra fåglar i landsvägsdikena strax söder om nämnda backe. Även en bonde, vars gård ligger strax invid backen, hade — liksom hans söner — lagt märke till de ovanliga fåglarna.

Den 16 aug. såg jag själv ett par steglitsor sitta på en telefontråd, men huvudena voro vända från mig, varför jag ej kunde avgöra om fåglarna voro ad. eller juv., och de flögo strax därpå. Den 18 aug. anmälde fil. dr Carl-Erik Thors att han samma dag i ett vägdike på mycket nära håll iakttagit en ungfågel sittande på ett brudtistelstånd. Platsen för dessa båda iakttagelser ligger ca 1,3 km från Kullas backen. Den 29 aug. hörde jag en för mig okänd fågelsång ljuda i en tät rönn, utan att jag kunde få syn på sångaren, men efter fem min. flögo tre steglitsor ut från trädet. Den 18 sept. stötte jag på 13 st. i en asp och en björk vid en bondgård nära det förra stället. Av det nämnda antalet kunde jag bestämma 7 som ungfåglar, de övriga sutto så till deras ålder inte kunde fastslås. Av denna observation drar man ovillkorligen den slutsatsen, att två kullar blivit kläckta i Oravais och på höstsidan slagit sig samman. Den 26 sept.